

УДК:338.47

DOI: 10.65599/II2522

НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ ДАР СИСТЕМАИ МУСОФИРБАРИИ АҲОЛИИ ШАҲРҲО ДАР ШАРОИТИ РУШДИ ИННОВАТСИОНӢ

Ф.М. Ҳамроев, О.М. Сайфуллоҳзода, Х.Ш. Рачабова

Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ

Дар мақола асосҳои назариявии ғайолияти ва рушди бозори хизматрасониҳои нақлиётӣ, аз он ҷумла ғайолияти нақлиёти автомобилӣ мусофирбар ба аҳоли дар шароити рушди инноватсионӣ мавриди тадқиқи фаро гирифташудааст. Дар рафти тадқиқи фарқиятҳои асосӣ ва ҳоси муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ баҳо дода шуда, давраҳои таҳаввулотӣ бозори хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ мусофирбарро ҷудо карда шуданд. Илова ба ин, аломатҳои системаи нақлиёти автомобилӣ дар самти мусофирбарии шаҳрӣ ва нишондиҳандаҳои асосии тавсифдиҳандаи он муайян карда шуда таърифи муаллифии ҳамлу нақли мунтазами мусофирон бо микроавтобусҳо пешниҳод карда шудааст. Дар асосии арзёбии ғайолияти нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ ва баҳодихии таъсири омилҳои муҳити беруна ба он амсилаи ғайолияти нақлиёти мусофирбари шаҳр пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: бозори хизматрасониҳои нақлиёт, мусофирбарии шаҳрӣ, амсилаи ғайолияти нақлиёт, ҳамлу нақли автомобилӣ мусофирон, омилҳои таъсиррасон.

АВТОМОБИЛЬНЫЙ ТРАНСПОРТ В СИСТЕМЕ ГОРОДСКОГО ТРАНСПОРТА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Ф.М. Хамроев, О.М. Сайфуллоева, Х.Ш. Раджабова

В статье рассматриваются теоретические основы деятельности и развития рынка транспортных услуг, в том числе деятельности пассажирских автомобильных перевозок населения в условиях инновационного развития. В ходе исследования были оценены основные и специфические различия предприятий автомобильного транспорта, а также уточнены периоды развития рынка услуг пассажирских автомобильных перевозок. Кроме того, были определены особенности системы автомобильного транспорта в направлении городских пассажирских перевозок и ее основные характеризующие показатели, а также предложено авторское определение регулярных пассажирских перевозок на микроавтобусах. На основе оценки эффективности городского пассажирского транспорта и оценки влияния внешних факторов окружающей среды на него, представлена модель деятельности городского пассажирского транспорта.

Ключевые слова: рынок транспортных услуг, городской пассажирский транспорт, модель транспортной активности, пассажирский автомобильный транспорт, факторы влияния.

ROAD TRANSPORT IN THE URBAN TRANSPORT SYSTEM IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

F.M. Hamroev, O.M. Saifulloeva, H.Sh. Rajabova

This article examines the theoretical foundations of the operation and development of the transportation services market, including passenger automobile transportation in an innovative development environment. The study assessed the key and specific differences between automobile transport companies and clarified the development periods of the passenger automobile transportation market. Furthermore, the characteristics of the automobile transportation system for urban passenger transportation and its key characteristics were identified, and the author proposed a definition of regular passenger transportation by minibus. Based on an assessment of the effectiveness of urban passenger transport and the impact of external environmental factors on it, a model of urban passenger transport operations is presented.

Keywords: transport services market, urban passenger transport, transport activity model, passenger automobile transport, influencing factors.

Муқаддима

Тадқиқи гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ дар шароити муносири рушди кишвар дар асоси омӯхтани хусусияти худтанзимшавӣ гувоҳи он аст, ки модели бозорӣ метавонад ғайолияти хоҷагидориро дар сатҳи нави инноватсионӣ бо истифодаи платформаи рақамӣ ба роҳ монда ва барои рушду таҳкими системаи хизматрасонии иқтисодӣ муоидат намуда, талаботи мардумро бо сифати баланд ва пуррагӣ қонеъ созад. Аз ин ҷост, ки “бозорро бояд ҳамчун як категорияи иқтисодӣ бо равиши назариявӣ таҳлил намуд, зеро он асоси мубодилаи молу хизматрасониҳоро бо арзиши воқеӣ ва рақобатпазир таъмин мекунад” [10].

Аз арзёбии раванди тадқиқи бозор бармеояд, ки шартҳои асосии ташаккул ба он нигаронида шудааст, то истехсолкунандагон “бо истифода аз таҷрибаи хеш ва омӯзиши талаботи истеъмолкунандагон молу хизматрасониҳоро истехсол намуда, ҳамзамон барои қонеъ намудани талаботи иҷтимоӣ кӯшиш намоянд” [11].

Дар баробари ин рушди муносибатҳои бозорӣ дар асоси ба назар гирифтани манфиатҳои истехсолкунандагон ва истеъмолкунандагон роҳандозӣ карда шуда, ҷиҳати истифодаи механизмҳои муосир миёни онҳо, афзоиши ҳаҷми маҳсулот ва хизматрасонӣ равандҳои фурушро низ дар бар гирифта, асоси ташаккули равандҳои иқтисодии бозориро ташкил диҳад.

Мавод ва усули тадқиқот

Аз таҳлили адабиётҳои ватанӣ ва хориҷӣ ва натиҷаҳои илмӣ олимони соҳа, яъне маҳзанҳои илмӣ бармеояд, ки ҳоло хусусиятҳои бозор бо назардошти вазъи номукаммалӣ он тағйир ёфтаанд. Вобаста ба ин П. Самуэлсон қайд мекунад, ки “бозор сохтори бонизомест, ки тавассути он истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагонӣ мол (кор, хизмат) нарх ва миқдори мол (кор, хизмат)-ро муайян менамоянд” [9].

Ба ақидаи Файзуллоева С.Ҷ. “...аз тарафи дигар, дар бисёр адабиёт баъзе ҷанбаҳои махсус ва муҳим таъкид мешавад, ки “бозор соҳаи гардиши молу пул буда, мубодилаи натиҷаҳои меҳнати таъмин мекунад” [11]. Вобаста ба ин ду аломати асосии фарқкунандаро миёни бозорҳо ҷудо намуд:

1. Омӯхтани хизматрасониҳо пеш аз анҷоми онҳо мушкул буда, сифати хизмат метавонад натиҷаҳои иқтисодӣ, аз ҷумла даромадро тағйир диҳад ва ин омил ба баҳогузори таъсир мерасонад;

2. Хусусияти асосии хизматрасониҳо номуайян будани онҳо мебошад, ки ин омил гардиши хизматҳоро дар бозор мушкул месозад.

Дар шароити системаи бозорӣ, бозори мол ва бозори хизматрасонӣ ҳамчун ду ҷузъи ҷудогона муайян мешаванд, ки таносуби ҳаҷми истеҳсол ва истеъмоли онҳо, ҳамзамон шаклҳои муносибати байни онҳоро ифода мекунад. “Нишондиҳандаҳои асосӣ, ба монанди миқдори пешниҳод ва талабот, тавассути механизмҳои нархгузори ё тарофаҳо ба ҳам алоқаманд буда, дар идораи равандҳои бозорӣ нақши муассир мебозанд” [11].

Тағйироти баамалоянда дар байни субъектҳои маҷмуи нақлиётӣ, ки ба истифодаи истилоҳоти «бозори хизматрасонии нақлиётӣ», «бозори нақлиётӣ», «бозори хизматрасонии нақлиёти шаҳр» ва «бозори хизматрасонии нақлиёти деҳот» ба фарқ кардани бозорҳо дар асоси намудҳои гуногуни нақлиёт мусоидат мекунад.

Гуруҳи дигар бозори нақлиётиро ҳамчун «низоми мураккаби бисёромилӣ иқтисодии мубодила» мебинанд.

Яке аз олимони рус Персианов В.А. қайд намудааст, ки “бозори хизматрасониҳои нақлиётии автомобилӣ дар худ маҷмуи харидорони ҳақиқӣ ва эҳтимолӣ ва фурӯшандагонро доир ба мубодилаи хизматрасониҳои нақлиётии автомобилӣ таҷассум менамояд” [8].

Аз таҳлили маҳзанҳо бармеояд, ки мафҳуми бозор якҷанд тафсирҳоро дар бар гирифтааст. Он метавонад ба маҷмуи ҳамаи муомилаҳои иқтисодӣ, ки дар онҳо молу хизматҳо аз як тараф ба тарафи дигар интиқол дода мешаванд, ишора кунад. Ҳамчунин, бозор чун макон ё муҳити рақобатпазир ва динамикӣ фаҳмида шуда, дар он субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ бо истифода аз маълумоти дар рафти омӯзиши бозор ба даст оварда ва бо тактикаи стратегияҳои мухталифи худ барои ҳарчӣ бештар ба даст овардани манфиати иқтисодӣ фаъолият доранд:

1) муҳайё намудани зерсохтори БХН барои баҳамоии интиқолдиҳандагон ва мусофирон;

2) тадбиқи механизми танзими ташкили идоракунӣ ва иқтисодӣ;

3) ташкил ва танзими раванди мубодилаи хизматрасонӣ;

4) миқдори муайяни истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагонӣ мол хизматрасониҳои гуногун ва ғ.

Гуруҳи дигари олимони бозори хизматрасонии нақлиётиро ҳамчун механизми ташаккулёфта арзёбӣ менамоянд.

Ба ақидаи муаллиф “бозори хизматрасонии нақлиётӣ шомили пешбинии талабот, идоракунӣ ва таъмини он тавассути иҷрои намудҳои молу мусофирбарӣ, корҳои нақлиётӣ ирсолӣ ва техникӣ мебошад” [11].

Инчунин, дар дигар [7] кори илмӣ мувофиқи муқаррароти муаллиф зикр кардан бамаврид аст, ки “бозори минтақавӣ ҳамон ҷузъи томи маъмурии ҳудудии кишвар аст, ки дар он хусусиятҳои иқтисодии демографӣ, миллии маишӣ ва табиӣ-иқлимӣ мавҷуд буда, натиҷагирӣ кори нақлиётӣ ҳамчун субъекти муҳим зарур аст”.

Аз тарафи дигар БХН бояд ҳамчун низоми худтанзимкунанда омӯхта шуда, дар он талабот ба хизматрасониҳои нақлиётӣ бо назардошти мавқеъ ва нақши давлату истифодаи механизмҳои танзим бояд ба роҳ монда шавад.

Ҳангоми таҳлил чунин фарқиятҳои асосӣ ва хоси муассисаҳои нақлиёти автомобилро баҳо додан бамаврид аст:

“- мураккабӣ – таркиби мураккаби муассисаю корхонаҳои шакли гуногуни моликият аз унсурҳои зиёде вобаста аст, ки ҳар яке барои самаранокии муносибатҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ вобаста ба намуди моликият мусоидат менамояд;

- мухторият – принципи мухторият дар фаъолияти муассисаи нақлиёти автомобилӣ дар он зоҳир мешавад, ки роҳбарият ҳуқуқи қабули қарорҳои мустақилро дорост ва дар назди сохторҳои болоӣ ё шарикон барои оқибатҳои ин қарорҳо пурра масъул мебошад” [10];

- маҳсулнокиӣ – фаъолияти кормандони МНА дар он ифода меёбад, ки онҳо ба таъмини ниёзҳои иҷтимоии аҳоли ва рушди иқтисодиёт омода буда, барои ба даст овардани самаранокии баланд фаъолият менамоянд;

- ҷамъиятӣ – ҷанбаҳои иҷтимоии фаъолияти МНА дар асоси баҳодиҳии дорои манфиатҳои муайян ва ҳадафҳои равшан, ки омилҳои зиёде самти рушди комплекс ва рафтори умумии системаи нақлиётро ташаққул медиҳанд;

- ошкорбаёнӣ – принципи ошкорбаёнӣ дар фаъолияти муассисаи нақлиёти автомобилӣ дар ҳамкориҳои мунтазам бо муҳити берунии иҷтимоӣ ва иқтисодӣ инъикос меёбад, ки дар доираи он равандҳои ташкилотӣ бо сатҳи баланди шаффофият ва озодии иттилоот татбиқ мегардад.

- фаъолнокиӣ ва ҷандирият – муассиса ба шароити тағйирёбанда мутобиқ мегардад ва раванди нақлиётро тибқи ҳолатҳо ва талабот тағйир медиҳад.

Ҳамин тавр, БХН системаест, ки бо ёрии он танзимгарони нақлиётӣ тариф ва ҳамчунин дигар шартҳои хизматрасониҳои нақлиётро дар ҳудуди муайян дақиқ менамоянд.

Вобаста ба ин чунин даврҳои таҳаввулоти бозори хизматрасониҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбарро ҷудо менамоянд:

- гузаронидани таҳлили шаклҳои муносибати иқтисодӣ миёни иштирокчиёни бозор имкон медиҳад, ки механизми муошират ва ҳамкориҳои онҳо дар муҳити тиҷоратӣ равшан гардида, сатҳи таъсири омилҳои ҷудогона муайян карда шавад;

- барномасозӣ ва муттаҳид намудани равандҳои хизматрасониҳои нақлиётӣ ҷиҳати таъмини фаъолияти самаранок ва ҳамохангардида ба роҳ монда шавад;

- тақмили раванди идораи бозор барои баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои нақлиётӣ ба аҳоли ба роҳ монда мешавад.

Ба ақидаи Олейкин А.Н. “ноустувории ҳолати бозор ва бесуботии равандҳои худташқилшавӣ ва худтанзимгарӣ”-ро фарқ намуда [6], онро бояд омӯзем. Рушди бозори хизматрасониҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар (БХНАМ) барои ноил шудан ба дастовардҳои мусбӣи иқтисодӣ мусоидат менамояд. Инноватсия дар БХНАМ шартӣ асосии таъмини талаботи пешгӯишаванда мебошад. Инчунин, “дар шароити мушаххаси ҳудуди БХНАМ воситаи ташаққул ва рушди робитаҳои байнивилоятӣ, байниминтақавӣ ва байналмилалӣ аст” [4].

Вобаста ба ин, дар самти рушди инноватсионӣ арзёбии тамоюлҳо ва хусусиятҳои БХН барои муайянсозии нишондиҳандаҳои самаранокии истифодабарии иқтидорҳои мавҷуда, махсусан дар БХНАМ-и шаҳр бениҳоят муҳим мебошад.

Барои муайян намудани бозори хизматрасониҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбари шаҳр (БХНАМШ) гузаронидани таҳлилҳо бо мақсади ошкор намудани натиҷаҳои бадастомадаи самтҳо барои идоракунии системаи нақлиётӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Муаллиф “таҳлил ва лоиҳакашии системаи нақлиётро чунин мебинад:

- гузаронидани таҳлили системаи нақлиёти шаҳр; созмон додани сохтори идораи муносири системаи нақлиёти илман асосноккардашуда” [3];

- таҳияи механизми самаранокро устувор ҳангоми хизматрасонӣ.

Аз тарафи дигар зарур аст, ки вазъи иқтисодӣ ва рушд дар миқёси кишвар, вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо муайян карда шавад. БХНАМ метавонад барои рушди иқтисодиёти маҳаллӣ кумак кунад ва ба рушди соҳаҳои дигар низ мусоидат намояд.

Коркарди нишондиҳандаҳои БХН-и минтақавӣ, ба монанди сегментҳои асосӣ, ҷиҳати беҳтар кардани хизматрасонии нақлиётӣ, рақобат, истифодаи инноватсияҳо ва кластерҳои нақлиётӣ равона мешавад.

Ҷорӣ намудани механизми танзими давлатӣ дар бозори хизматрасонии нақлиёти автомобилии мусофирбарии шаҳр (БХНАМШ) бояд чунин шароитҳои мусоид ва мувофиқ ба рушди инноватсиониро фароҳам орад:

- барои ташаккул ва рушди инноватсионии БХНАМШ;
- муносибгардонии таркиби БХНАМШ ба талаботи мусофирон;
- механизми дурусти ташкили назорат ва танзими фаъолияти нақлиётӣ;
- таҳлили ҳамаҷониба ва доимии фаъолияти қисматҳои БХНАМШ ва имкони рушди

он;

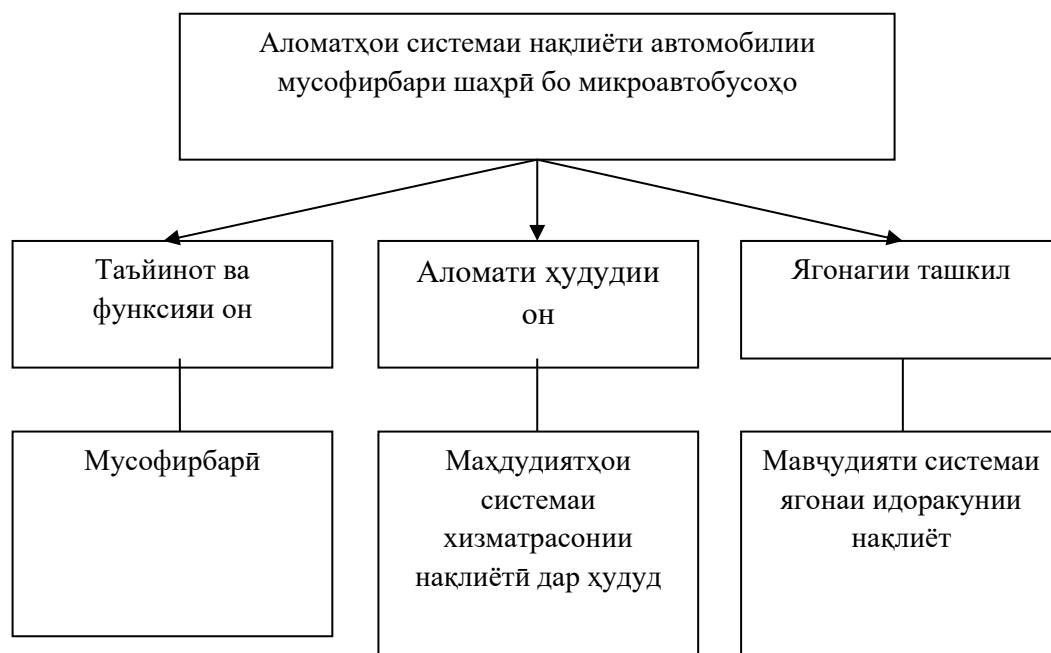
-системаи ягонаи иттилоотӣ ва коркарди маълумот дар асоси рақамикуннонии фаъолияти нақлиётӣ;

-фароҳам овардани муҳити рақобат ва дастгирии молиявии субъектҳо ва дигарҳо.

Танзими бозори хизматрасонии нақлиётӣ ба мукамалсозии хизматрасонӣ бо сифати баланд ва истифодаи оқилонаи захираҳо ва технологияи муосири рақамӣ ба роҳ монда мешавад.

Бо назардошти ин се аломати системаи нақлиёти автомобилӣ дар самти мусофирбарии шаҳрӣ муайян карда шудааст (расми 1).

Аз таҷриба дар самти идоракунии танзими нақлиёти автомобили мусофирбар (НАМ) бармеояд, ки барои ташкили самараноки фаъолият имконият мавҷуд аст.

Расми 1 – Аломатҳои системаи нақлиёти мусофирбари шаҳрӣ

Бо мақсади ҳамаҷониба арзёбии мавқеъ ва тавсифи ҳамлу нақли шаҳрии мусофирон бо микроавтобусҳо дар расми 2 нишондиҳандаҳои асосии тавсифдиҳандаи системаи нақлиёти автомобилии мусофирбарии шаҳрӣ бо микроавтобусҳоро муайян кардем.

Расми 2 – Нишондиҳандаҳои асосии нақлиёти автомобилӣ барои мусофирбарӣ дар Тоҷикистон

Нишондиҳандаи муҳим дар системаи нақлиёти мусофирбар минтақаи он аст, ки на танҳо ба интихоби намуди нақлиёт ва шакли хизматрасонӣ, балки ба иқтисодиёт ва иҷтимоиёти минтақа таъсиргуздор аст. Минтақа барои танзими нобаробари иҷтимоӣ ва мавсимии мусофирон таъсиргуздор буда, дар он нақши калидиро мебозад.

Олими ватанӣ Сангинов О.Қ. [7] минтақаро нисбат ба системаи нақлиёти автомобилии мусофирбар ҳамчун омили беруна ҳисобидааст, ки ин тасдиқот такмилро талаб мекунад. Аз ин лиҳоз, минтақаро ҳамчун омили муҳимми ташаккулдиҳандаи села бояд ҳисобид.

Ба ақидаи муаллифи кори дигар [5] омӯхтани мушкilotи рушди ба ҳам алоқаманди хизматрасонии худудӣ, шабака ва ҷойгиронии аҳоли мақсаднок аст. Дар ин ҷо низ масъалаи мазкур пурра омӯхта нашудааст. Ҳамчунин, тадқиқи роҳҳои беҳтарин барои ташаккул ёфтани системаи худудӣ ва хоҷагидорӣ, ки нақлиёт дар маркази он диққатталаб аст.

Мувофиқи Оинномаи нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2009 таҳти №696 тасдиқ (дар таҳрир аз 02.10.2010 таҳти №527, аз 31.10.2014 таҳти №702, аз 29.03.2029 таҳти №143) гардидааст, “Таксиҳои хатсайрӣ (микроавтобусҳо) – автобусҳои ғунҷошашон хурд, инчунин автомобилҳои сабукрав бо шумораи ҷои нишастӣ на зиёда аз 8 одам эътироф карда мешавад, ки барои ҳамлу нақли мусофирон ва боғоҷ дар хатсайрҳои тасдиқгардида истифода бурда мешавад” [2]. Инчунин, дар ҳуҷҷати мазкур омадааст, ки “Ҳамлу нақли автомобилии мусофирон, бори дастӣ ва боғоҷ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо автобусҳо, микроавтобусҳо ва автомобилҳои сабукрави таксӣ иҷро карда шуда, ба шаҳрӣ, наздишаҳрӣ, байнишаҳрӣ (дохиливилоятӣ, байнивилоятӣ) ва байналмилалӣ ҷудо мешаванд” [2].

Ҳамлу нақли мусофирон бо микроавтобусҳоро (таксиҳои хатсайрӣ) Оинномаи нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин ба расмият дароварда аст: “Ҳамлу нақл бо таксиҳои хатсайрӣ – ҳамлу нақли мусофирон ва боғоҷи онҳо бо таксиҳои хатсайрӣ дар хатсайри муқарраршуда, ки саворкунӣ ва фаровардани мусофирон дар истгоҳҳо, инчунин бо хоҳиши онҳо дар ҳама нуқтаҳои хатсайрро, ки қоидаҳои ҳаракат дар роҳ манъ накардааст, пешбинӣ менамояд”.

Ҳамлу нақли мусофирон мунтазам ва номунтазам мешавад, ки ҳамлу нақли мунтазам дар хатсайрҳои пешакӣ тарҳрезӣ ва тасдиқгардида иҷро карда мешаванд. Дар хатсайри мунтазами шаҳрӣ автобусҳои шаҳрии дараҷаи 1, ки на кам аз ду дар дошта бошанд, ҳамчунин автобусҳои дараҷаи 2 истифода мешаванд [1] .

Воситаҳои нақлиёти автобусие, ки мувофиқи Қоидаҳои қабулнамудаи Комиссияи иқтисодии Аврупоии Созмони Миллалӣ Муттаҳид №56 (ГОСТ Р 41.36—2004 (Қоидаҳои КИА СММ № 36)) ба категорияи М2 ва М3 ва синфи А ва В ворид гардида, то 22 нафар ғунҷоиш доранд ва на зиёда аз 5 тонна вазни максималӣ доранд, метавон ба воситаҳои нақлиёти микроавтобусӣ шомил намуд. Илова ба ин, бояд қайд намуд, ки мувофиқи Қоидаҳои нақлиёти автомобилӣ оид ба ташкил ва амалӣ намудани ҳамлу нақли мусофирон ва бағоч бо нақлиёти автомобилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 20 апрели соли 2023, №67 “аз ҷиҳати ташкилӣ ҳамлу нақли мусофирон бо нақлиёти автомобилӣ ба мунтазам ва номунтазам тақсим мешавад” [1]. Аз ин нуқтаи назар ҳамлу нақли шаҳрии мусофирон бо микроавтобусҳо (таксиҳои хатсайрӣ) ҳамлу нақли мунтазам ба ҳисоб меравад. Фарқ аз ҳамлу нақли мусофирон бо автобусҳои синфи I, II ва III, ки мусофирғунҷоیشагон аз 22 нафар боло ҳаст (ГОСТ Р 41.36—2004 (Қоидаҳои КИА СММ № 36)) мусофиркашонӣ бо микроавтобусҳо дар хатсайри пешаки муайянгардида ба анҷом расонида мешавад, вале мусофиргирӣ ва мусофирфарорӣ на танҳо дар истгоҳҳои муайян, балки бо хоҳиши мусофирон (мизоҷон) иҷро карда мешавад.

Вобаста ба гуфтаҳои дар боло овардашуда, бо назардошти [1,2] (Оинномаи нақлиёти автомобилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2009 таҳти №696 тасдиқ (дар таҳрир аз 02.10.2010 таҳти №527, аз 31.10.2014 таҳти №702, аз 29.03.2029 таҳти №143), Қоидаҳои нақлиёти автомобилӣ оид ба ташкил ва амалӣ намудани ҳамлу нақли мусофирон ва бағоч бо нақлиёти автомобилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2023, №67), инчунин дигар ҳуҷҷатҳои меъёрии байналмилалӣ танзимкунанда ҳулоса кардан мумкин аст, ки микроавтобуси (таксиҳои хатсайрӣ) мусофиркаш воситаи нақлиёт мебошад, ки барои ҳамлу нақли мусофирон ва бағочи онҳо пешбинӣ шуда, ғунҷоیشагон аз 8 то 22 нафар мусофир мебошад. Ин намуди воситаи нақлиётӣ дар байни автомобилҳои сабукрав ва автобусҳои калонҳаҷм мавқеи махсусро ишғол намуда, кузови навъи вагон дорад. Ба мақсадҳои гуногун, аз нақлиёти хусусӣ то нақлиёти тиҷоратӣ ва ҳамчун нақлиёти махсус низ истифода мешавад.

Натиҷаи тадқиқот

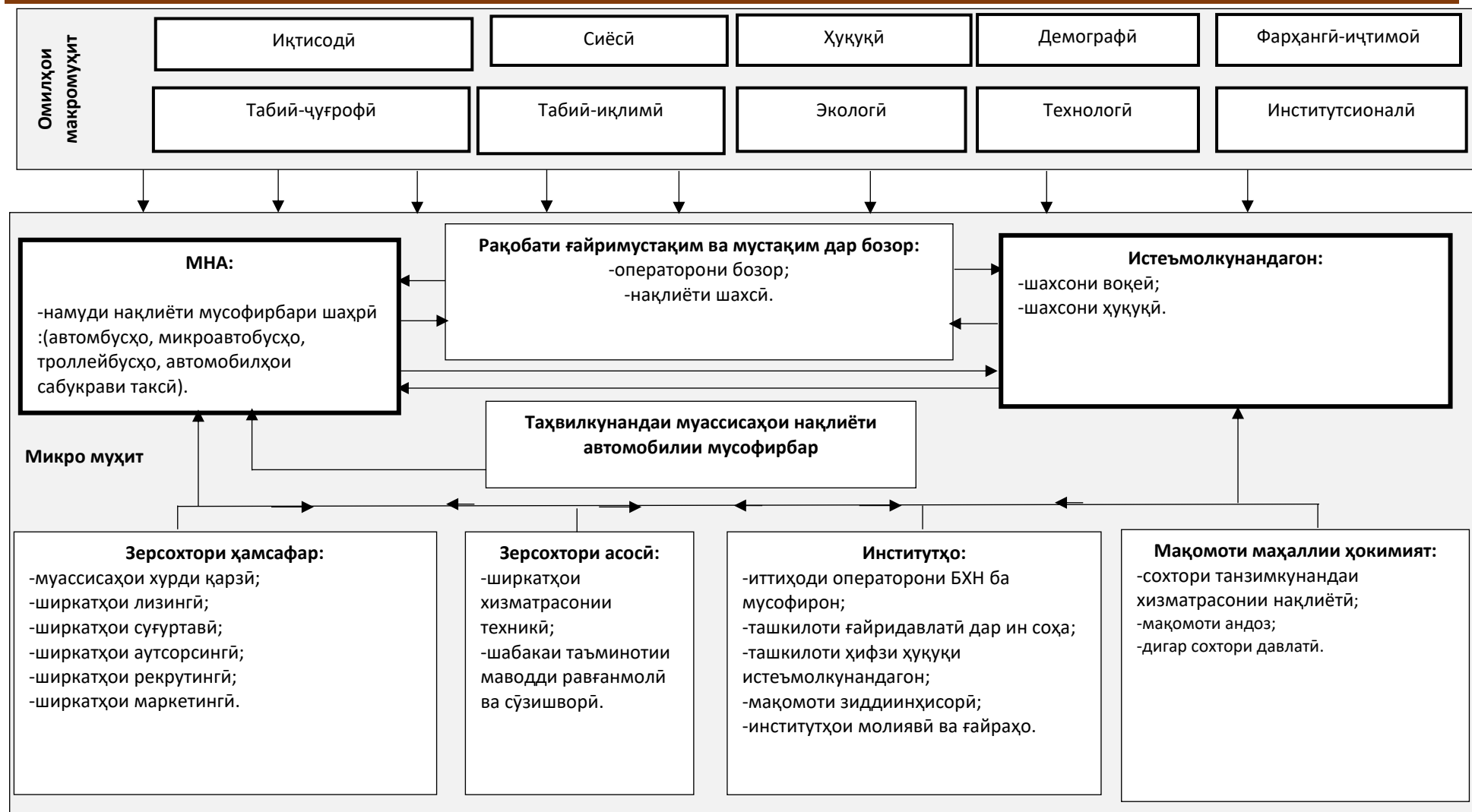
Ба ақидаи мо “ҳамлу нақли мунтазами мусофирон бо микроавтобус дар шаҳр – ҳамлу нақли мусофирон бо воситаҳои нақлиёти механикии микроавтобусӣ дар хатсайрҳои шаҳрии пешаки тарҳрезӣ ва тасдиқгардида мебошад, ки дар раванди он мусофиргирӣ ва мусофирфарорӣ дар истгоҳҳо ва маконҳои, ки қоидаҳои ҳаракат дар роҳ иҷозат медиҳанд бо дархости мусофирон анҷом дода мешавад”.

Вобаста ба қоидаи дар боло овардашуда асоснокнамоии зарурияти истифодабарии микроавтобусҳо барои мусофиркашонӣ дар шаҳрҳо пеш меояд. Зарурияти истифодабарии микроавтобусҳоро бо пешзаминаҳои объективӣ ва субъективӣ асоснок намудан зарур аст.

Пешзаминаи объективӣ истифодабарии микроавтобусҳо аввалан, ин аз лиҳози иқтисодӣ мақсаднок будани онҳо мебошад, зеро онҳо аз ҷиҳати истифодабарӣ ва хизматрасонӣ назар ба автобусҳо, ки андозаашон калон арзонтар мебошанд.

Дуввум, чандирии хатсайрии онҳо, яъне андозаи хурди онҳо имкон медиҳад онҳоро дар кӯчаҳои танг ва хатсайрҳои, ки истифодаи нақлиёти калонандоза номумкин аст, истифода бурд. Сеюм, ин суръати нисбатан баланди онҳо дар масофаи миёна ва кӯтоҳ вобаста ба расонидани мусофирон аз ҳисоби истифодаи ҳаракати чапғалат (манёвр) ҳангоми ба миён омадани ҳолати роҳбандӣ ва танбавшавӣ мебошад.

Ба пешзаминаҳои субъективӣ истифодабарии микроавтобусҳо дар мусофирбарии шаҳрӣ интизориҳои мусофирон ба монанди бароҳатӣ дар воситаи нақлиётӣ, имконияти зуд расидан ба нуқтаи таъйинот ва чандирӣ дар қадвали ҳаракатро метавон дохил намуд.

Расми 3 – Амсилаи фаъолияти нақлиёти мусофирбари шаҳрҳо

Эзоҳ:-таҳияи муаллиф

Илова ба ин, истифодаи микроавтобусҳо ҳангоми мусофирбарии махсус, ба монанди мусофиркашонии корпоративӣ ва сайёҳӣ хеле аз манфиат холи нест, зеро бо микроавтобусҳо қобилияти ҳамлу нақли гурӯҳи хурди одамонро мустақиман ба мавзеи таъйинотро доранд.

Дар умум ҳулоса намудан мумкин аст, ки ҳам аз ҷиҳати техникую технологӣ ва ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ истифодаи микроавтобусҳо ҳамчун воситаи ҳамлу нақли мусофирон дар хатсайрҳои шаҳрӣ асоси илмӣ ва амалии худро доранд ва истифодаи онҳо аз манфиат холи намебошанд.

Ҳангоми ташкили идора кардани рушди низоми хизматрасонии аҳолии шаҳр интихоби шаклҳои оқилонаи хизматрасонии онҳо бо нақлиёти автомобилии мусофирбар афзалиятнок ҳисобида мешавад.

Дар ин раванд диққати асосӣ бояд ба рушди шабакаи нақлиётӣ дода шавад, вале масъалаҳои марбут ба ташкили нақлиёти мусофирбар ҳанӯз пурра тадқиқ нагардидааст. Дар асосии арзёбии фаъолияти НМШ ва баҳодиҳии таъсири омилҳои муҳити беруна ба он дар расми 3 амсилаи фаъолияти нақлиёти мусофирбарии шаҳр пешниҳод гардидааст..

Дар асосии амсилаи пешниҳодгардидаи фаъолияти нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ мақсади асосӣ дар самти рушди нақлиёти мусофирбарии шаҳрҳо бояд ин таъмини бехатарии иштирокунандагони ҳаракат дар роҳ, пеш аз ҳама мусофирон ва пиёдагардон, сарфаи вақти сафар, таъмини бароҳати ронандагон ва мусофирон, ташкили ҷойҳои кори наф, тақмили фаъолияти танзимгарони хатсайри дар нақлиёти автомобилҳои шаҳр, инчунин афзоиши қобилияти рақобатпазирии МНА бошад.

Зарур аст, ки имкониятҳои иқтисодӣ ва рушди нақлиёти мусофирбар бо назардошти талабот ва тақмили ҳамкориҳои байни намудҳои гуногуни нақлиёт омӯхта шуда, диққати асосӣ ба рушди бозори хизматрасонии мусофирбар дода шавад.

Дар бозори мазкур низоми муносири муносибати байни мусофирон ва интиқолдиҳандагон бояд ба инобат гирифта шавад, ки таҳти таъсири омилҳои муҳити гуногун, яъне аз сатҳи маҳаллӣ (микро), минтақавӣ (мезо) ва умумиҷаҳонӣ (макро) қарор дорад. Ин маънои онро дорад, ки натиҷаҳои фаъолияти бозор на танҳо аз интихоб ва талаботи мусофирон вобаста аст, балки аз сиёсати иқтисодӣ, танзими давлатӣ ва шароити муҳити атроф низ таъсир мегирад. Аз ин рӯ, омилҳои гуногуни иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологӣ метавонанд таъсири амиқ ба равандҳои таҳаввулот ва рушди бозори хизматрасонии нақлиёти автомобилии мусофирбар дошта бошанд.

Хулоса

Муносибатҳои мутақобила дар хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ дар шаҳрҳо нишон медиҳанд, ки як қатор мушкилот ва камбудӣҳо вуҷуд доранд. Барои ҳал кардани онҳо лозим аст, ки роҳҳои наф ва манбаъҳои молиявӣ кофӣ пайдо ва истифода шаванд.

Бо вучуди ин, истифодаи пурраи манбаъҳои мавҷуда ва беҳтар кардани самаранокии онҳо дар бозори хизматрасонии нақлиётӣ аҳамияти калон дорад. Самаранокии фаъолияти МНАМШ ва баландбардории сифати хизматрасониҳои онҳоро метавон бо истифода аз тавсияҳои олимони гузаронидани тадқиқоти фаъолияти муассисаҳо ва бартарафсозии камбудӣҳои ҷойдошта бартараф намуд. Барои беҳтар кардани фаъолияти танзимгарони нақлиёти мусофирбар ва ҷалби сифати баландтарини хизматрасониҳо ба аҳоли лозим аст, ки тадқиқоти амиқ ва тавсияҳои олимони истифода шаванд. Ин тадбирҳо кумак мекунанд, ки мушкилоти мавҷударо дуруст муаррифӣ карда, роҳҳои ҳалли самаранок ва таъсирбахш пешниҳод кунем ва дар натиҷа соҳа ба рушд ва устувории дарозмуддат ноил шавад.

Муқаррир: Рачабов Р.Қ. – д.и.у., профессори Донишгоҳи тичорати Тоҷикистон.

Адабиёт

1. Қоидаҳои нақлиёти автомобилӣ оид ба ташкил ва амалӣ намудани ҳамлу нақли мусофирон ва бағоч бо нақлиёти автомобилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2023, №67

2. Оинномаи наклиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2009 таҳти №696 (дар таҳрир аз 02.10.2010 таҳти №527, аз 31.10.2014 таҳти №702, аз 29.03.2029 таҳти №143).
3. Акинин П.В., Арискина А.В., Кузьмин Д.С. Социально-экономическое развитие региона в условиях глобализации и современного регионогенеза [Текст] / П.В. Акинин, А.В. Арискина, Д.С. Кузьмин. – Ставрополь: Ставропольское книжноеиздательство, 2004. - 292 с.
4. Жуков Транспортный комплекс в структуре народного хозяйства. - М.: Наука, 1990.
5. Лившиц В.Н. Системный анализ экономических процессов на транспорте [Текст] / В.Н. Лившиц. - М. : Транспорт, 1986. - 240 с.
6. Олейник А.Н., Институциональная экономика [Текст]: учебное пособие / А.Н. Олейник. - М. : ИНФРА-М, 2002. - 416 с.
7. Сангинов О.К. Проблемы формирования и развития рынка транспортных услуг горных регионов [Текст]: монография / Под общ. ред. д.э.н., профессора О.Б. Бобоева. - Душанбе : Ирфон, 2002. – 189 с.
8. Персианов В.А. Глобализация экономики и транспорт [Текст] // Бюллетень транспортной информации. 2001. № 2.
9. Самуэльсон П.А. Экономика. В 2 т. Т. 1 [Текст] / П.А. Самуэльсон - М.: НПО «АЛГОН», ВНИИСИ, 1992. - С. 38.
10. Раджабова З.Дж. Совершенствование механизма устойчивого инновационного развития предоставления услуг предприятиями городского пассажирского автомобильного транспорта (на материалах города Душанбе) [Текст]: дисс...кандидата экономических наук: 08.00.05/Раджабова З.Дж. – Душанбе, 2022 – 184 стр.
11. Файзуллоева С.Дж. Развитие системы организации управления услугами городского пассажирского автомобильного транспорта (на материалах города Душанбе) [Текст]: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / С.Дж. Файзуллоева.- Душанбе, 2019. - 197 с.
12. Ҳамроев, Ф. М. Таҳлили ҳолати кунунӣ ва рушди ҳамлу накли мусофирон бо микроавтобусҳо дар шаҳри Душанбе / Ф. М. Ҳамроев, О. М. Сайфуллоева // Паёми политехникӣ. Бахши: Интеллект, Инноватсия, инвестиция. – 2025. – №. 1(69). – Р. 65-75. – EDN GFRNGA.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН-СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ-INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TJ	RU	EN
Ҳамроев Фузайлӣ Маҳмадалиевич	Хамроев Фузайли Махмадалиевич	Khamroev Fuzaili Makhmadalievich
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор	доктор экономических наук, профессор	Doctor of Economics, Professor
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ	Таджикский технический университет имени академика М.С. Осими	Tajik technical university named after academician M.S. Osimi
E-mail: fuzyl@mail.ru		
TJ	RU	EN
Сайфуллохзода Олуфта Мирулло	Сайфуллохзода Олуфта Мирулло	Sayfullohzoda Olufta Mirullo
докторант PhD	докторант PhD	PhD student
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ	Таджикский технический университет имени академика. М.С. Осими	Tajik technical university named after academician M.S. Osimi
TJ	RU	EN
Раҷабова Хубон Шораҷабовна	Раджабова Хубон Шораджабовна	Rajabova Khubon Shorajabovna
муаллими калон	старший преподаватель	senior lecturer
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ	Таджикский технический университет имени академика М.С. Осими	Tajik technical university named after academician M.S. Osimi